

KLASİK TÜRK EDEBİYATI'NDA MEMURİYET YOLCULUKLARI

OFFICIALDOM JOURNEYS IN THE CLASSICAL TURKISH LITERATURE

Gökçehan Aysel YILMAZ*

ÖZ: Klasik Türk Edebiyatı geleneği içerisinde şairlerin sefer, sürgün, tayin ya da kişisel sebeplerle yaptıkları yolculukları, gezip gördükleri şehirleri konu edinen eserler bulunmaktadır. Bunların başlıcaları seyahatnameler, sefaretnameler ve sergüzeştnameler olup divanlarda ya da mesnevilerin kimi bölümlerinde de yolculuklardan bahseden şiirler, beyitler mevcuttur. Za'ifi'nin Kitâb-ı Sergüzeşt-i Za'ifi'sinde, Bursalı Belîğ'in Sergüzeşt-nâme-i Fakîr be-'Azîmet-i Tokat'ında, Enderunlu Fâzıl ve Trabzonlu Hazinedar-zâde Âgah Osman'ın Dîvân'larında şairlerin memuriyetleri sebeplerle yaptıkları yolculuklar anlatılmaktadır. Müderris bir şair olan Za'ifi Sivas'tan Diyarbakır'a, Bursalı Belîğ mahkeme naipliği görevi için Bursa'dan Tokat'a, Enderunlu Fâzıl madenleri teftiş etmek amacıyla Erzurum, Gürcistan ve Gence'ye, alay beyliği makamına tayin edilen Trabzonlu Hazinedar-zâde Âgah Osman Ankara'dan Van'a seyahat etmiş; karşılaştıkları kişileri, durumları ve o esnada yaşadıkları olayları detaylı bir biçimde beyitlerinde dile getirmişlerdir. Şairler, olumsuz hava koşulları, yol üzerinde konaklama imkanlarının az ve konforsuz olması, yollarda parasız kalmak ve emniyette olmamak gibi çeşitli sıkıntılarla seyahat ederek yeni görev yerlerine varmışlardır. Çalışmada söz konusu beyitler incelenerek XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar olan dönemde yolculuk yapmanın zorluklarının anlaşılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Osmanlı coğrafyası, memur şairler, yolculuk, sergüzeştnameler.

ABSTRACT: In Classical Turkish Literature, there are Works, which mentioned about the journeys (such as military expedition, exile, relocating for work etc.) of poets and the cities they visited. Travelogues (seyahatnameler), ambassadorial accounts (sefaretnameler) and adventure books (sergüzeştnameler) can be given as examples of works about travel. In addition, there are poems that talk about journeys in divans or in some parts of masnavis. In Za'ifi's Kitâb-ı Sergüzeşt-i Za'ifi, Bursalı Belîğ's Sergüzeşt-nâme-i Fakîr be-'Azîmet-i Tokat, Enderunlu Fâzıl's and Trabzonlu Hazinedar-zâde Âgah Osman's Dîvân, are mentioned about the journeys that the poets due to their jobs in government (such as civil servant). Za'ifi, who is a mudarris poet went from Sivas to Diyarbakır for advance in his career. Bursalı Belîğ went from Bursa to Tokat for becoming a qadi. Enderunlu Fâzıl went to Erzurum, Georgia and Ganja as an inspector of the Ottoman mines. Trabzonlu Hazinedar-zâde Âgah Osman went Ankara to Van as a gendarmerie commander. The poets described the people, situations and events that they experienced during their journeys in their poems in detail. The poets reached their new places of duty by traveling with various troubles; such as adverse weather conditions, couldn't finding an inn to stay or staying in an inn with uncomfortably conditions, running out of money on the journey, couldn't feeling safety on the roads etc. In the study, it is aimed to understand the

* Dr.-Bağımsız Araştırmacı/Trabzon-gokcehanagaoglu@gmail.com (Orcid: 0000-0003-3815-135X)

difficulties of traveling in that period (XVIth century-XIXth century) by examining the couplets in question.

Keywords: Classical Turkish literature, Ottoman cities, officer poets, journey, adventure books.

Giriş

İnsanın herhangi bir sebeple bulunduğu yerden başka bir yere gitmesi olarak tanımlanabilen yolculuk, tarihin her döneminde anlatılmaya değer bulunan bir konu olmuştur. Yola çıkış sebebi/ amacı, geride bırakılan yere/ varılacak yere dair duygu ve düşünceler, yolda karşılaşılan kişiler/durumlar, o esnada yaşanan olaylar, yol üzerinde görülen yeni yerler vb. edebiyatın farklı türlerinde tema oluşturmaktadır. Türk edebiyatı tarihi içerisinde seyahatnameler¹, sefaretnameler² ve sergüzeştname³, çeşitli sebeplerle yapılan yolculuklara geniş ölçüde yer vermektedir.

“Kişilerin başlarından geçen yahut şâhit oldukları hâdiseleri duygu ve düşünceleriyle zenginleştirip yorumlayarak anlattıkları çoğunlukla manzum eserlere verilen genel isim” (Karataş, 2013: 19) olan sergüzeştname³de şairlerin hayat hikâyelerini bulmak mümkündür. Bu hikâyeler içerisinde şairin hayatının tamamı ya da belirli bir bölümü yer almaktadır. Klasik Türk Edebiyatı sergüzeştname³lerinden, XV. yüzyılda Halilî'nin *Firkat-nâme-i Halilî*'sinde (Tavukçu, 1993), Cemâlî'nin *Der Beyân-ı Meşakkat-i Sefer ü Zarûret ü Mülâzemet*'inde (Erimer, 1974), XVI. yüzyılda Celilî'nin *Hecr-nâme*'sinde (Hazân-nâme) (Ayan, 1986), Sevâdî'nin *Hâl-nâme-i Sevâdî*'sinde (İnan, 1990), Macuncu-zâde Mustafa'nın *Sergüzeşt-i Esîrî-i Malta*'sında (İz, 1970), Hindî Mahmûd'un *Sergüzeşt-nâme-i Hindî Mahmûd*'unda (Karataş, 2013), Bosnalı İntizâmî'nin *Tuhfetü'l-İhvân*'ında (Okuyucu ve Yazar, 2020) ve Za'ifî'nin *Kitâb-ı Sergüzeşt-i Za'ifî*'sinde (Anhegger, 1950), XVII. yüzyılda Varvarî Ali Paşa'nın *Makâlât-ı Varvarî*'sinde (Gökalp 2006b) ve Receb Dâî'nin *Nevhatü'l-Uşşâk*'ında⁴, XVIII. yüzyılda Tokatlı Kânî'nin *Hasb-ı Hâl-i Hod*'unda (Yazar, 2012), Kâtib Osman'ın *Sergüzeşt-nâme-i Kâtib Osmân*'ında⁵

¹ Ahmed Fakîh'in *Kitâbu Evsâfî'l-Mesâcidi's-Şerife*'si, Pirî Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye*'si, Seydî Ali Reis'in *Mir'atü'l-Memâlik*'i, Âşık Mehmed'in *Manazır-ı Avalim*'i, Kâtip Çelebi'nin *Cihannümâ*'sı, Evliyâ Çelebi'nin *Seyahat-nâme*'si ve Nâbî'nin *Tuhfetü'l-Harameyn*'i Türk edebiyatının Tanzimat Dönemi'ne kadar olan süre içerisindeki coğrafya ve seyahat eserlerinin en önemli örnekleridir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Ak, 2004; Coşkun, 2009).

² Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin *Fransa Sefaret-nâmesi*, Şehdî Osman Efendi'nin *Rusya Sefaret-nâmesi*, Silahdâr İbrâhim Paşa'nın *Sefaret-nâme-i Necâtî*'si Osmanlı İmparatorluğu döneminin başlıca sefaretnamelerindendir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Korkut, 2003).

³ Sergüzeştname³ hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Gökalp, 2006a; Özyıldırım, 2009; Tavukçu, 2009; Okuyucu ve Yazar, 2020: 19-38).

⁴ Mesnevinin metni İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi'nde Hacı Mahmut 3481, Laleli 1945, Fatih 4139 numaralarıyla; Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde H. 849 numarasıyla ve Ankara'da Milli Kütüphane'de 06 MK Yz. A 6523/1 numaralarıyla kayıtlıdır.

⁵ Mesnevinin yazma nüshası Ankara'da Millî Kütüphane'de 06 MK Yz. A 4343 numarasıyla kayıtlı olup içeriği Haluk Gökalp (2006a: 379-434) tarafından incelenmiştir. Osmanlı Edebiyatı Bibliyografyası Veri Tabanı (URL-1) kayıtlarına göre 28.09.2022 tarihi itibarıyla

ve Bursalı Belîğ'in *Sergüzeşt-nâme-i Fakîr be- 'Azîmet-i Tokat'*ında (Abdülkadiroğlu, 1997), XIX. yüzyılda Keçeci-zâde İzzet Molla'nın *Mihnet-Keşân'*ında (Özyıldırım, t.y.), Bayburtlu Zihnî'nin *Sergüzeşt-nâme-i Zihnî'*inde (Demirayak Özsoy, 1997) ve Koniçeli Kâzım Paşa'nın *Sernüvişt-nâme-i 'Âciz'*inde⁶ şairlerin çeşitli sebeplerle yaptıkları yolculuklara, gezip gördükleri/ görev yaptıkları/ sürgün oldukları/ esir düştükleri şehirlere yer veren beyitler bulunmaktadır.

Klasik Türk Edebiyatı'nda şairlerin hayatlarına dair bilgiler, divanları içerisindeki gazel, kaside, tarih, müfred gibi farklı nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerde yer almaktadır. Pek çok şair, doğum yerleri, meslekleri/ yaptıkları görevler, aile üyelerinin ya da arkadaşlarının isimleri/ doğum tarihleri/ ölümleri gibi kişisel bilgilerini divanları içerisinde; çoğunlukla tarih düşürerek vermektedir. Ayrıca devlet büyüklerine yazılan kasidelerde de şairlerin hasbîhallerini anlattığı, düştükleri zor bir durum için onlardan yardım istedikleri ya da getirildikleri bir makam vesilesiyle onlara duydukları minneti; dolayısıyla şairlerin yaşamlarından izleri bulmak mümkündür. Bunun yanı sıra şairlerin doğum yerleri, gezip gördükleri/ görev yaptıkları şehirler gibi onlarda iz bırakan mekanlar da divanlar içerisindeki beyitlerde anılmaktadır. XVI. yüzyılda Gelibolulu Âlî (Aksoyak, 2018), Sehî Bey (Yekbaş, 2020), Kalkandelenli Mu'îdî (Tanrıbuyurdu, 2018), XVII. Yüzyılda Azmizâde Hâletî (Kaya, 2017), Diyarbakırlı Mâlî (Akgül, 2013), XVIII. yüzyılda Ahmed Vesîm (Tuğluk, 2010), Tokatlı Kânî (Yazar, 2012), Mirzâ-zâde Sâlim (Güfta, 1995), Nevres-i Kadîm (Akkaya, 1994), Râmiz Mehmed Efendi (Polat, 2003) ve Enderunlu Fâzıl (Beyhan, 2021), XIX. yüzyılda Bosnalı Mehmed Fâzıl Paşa (Duman, 2005), Eşref Paşa (Tanrıbuyurdu, 2006), Mahmûd Nedîm Paşa (Kürkçüoğlu, 2003), Bayburtlu Zihnî (Erbay, 2014) ve Trabzonlu Hazinedar-zâde Âgah Osman (Uzun, 2020) *Dîvân*larında şairlerin sürgün/ tayin/ görev gibi vesilelerle buldukları şehirleri, yaptıkları yolculukları anlatan beyitler yer almaktadır.

Za'iffî'nin Kitâb-ı Sergüzeşt-i Za'iffî'sinde, Bursalı Belîğ'in *Sergüzeşt-nâme-i Fakîr be-'Azîmet-i Tokat'*ında⁷, Enderunlu Fâzıl ve Trabzonlu

---

Dr. Maşallah Kızıtaş tarafından yayıma hazırlanmaktadır. Katip Osman 1714 yılında İsveç Kralı'na rehberlik etmek üzere görevlendirilmiş; bu sebeple İstanbul'dan Edirne'ye ve Eflak'a uzanan uzun bir yolculuk yapmıştır. Şairin bu yolculuğu resmî bir görev/ memuriyet vesilesiyle yapılmıştır; ancak çalışma, sadece transkripsiyonlu metinler halinde Latin harflerle aktarılan eserleri kapsadığı için dahil edilmemiştir.

⁶ Mesnevinin yazma nüshası İstanbul'da Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi'nde Y-319 (3b-30a) numarasıyla kayıtlı olup içeriği Haluk Gökalp (2006a: 435-493) tarafından incelenmiştir. Şair, babası Hüseyin Efendi'nin Gümüşhane maden emniyeti görevine getirilmesi sebebiyle annesiyle birlikte kara yoluyla bu şehre gelir. Yapılan yolculuğun sebebi şairin değil, babası Hüseyin Efendi'nin memuriyetine dayandığı için mesnevi çalışmaya dahil edilmemiştir.

⁷ *Kitâb-ı Sergüzeşt-i Za'iffî*'de ve *Sergüzeşt-nâme-i Fakîr be- 'Azîmet-i Tokat'*'ta, şairlerin bu yolculuğa çıkma sebepleri, yolculuğa başlamaları, bu esnada başlarından geçenler, yolculuğun bitişi vb. bir olay örgüsü içerisinde anlatılmaktadır. Bu yol hikâyeleri, *Kitâb-ı Sergüzeşt-i Za'iffî*'in yaklaşık 185 beytinde anlatılmakta; *Sergüzeşt-nâme-i Fakîr be- 'Azîmet-*

Hazinedar-zâde Âgah Osman'ın *Dîvân*'larında⁸, şairlerin tayin oldukları/ görev için davet edildikleri yerlere yaptıkları yolculukları anlatan beyitler bulunmaktadır. Şairler, fırtına, kar vb. zorlu hava koşulları, yol üzerindeki köhne ve bakımsız hanlarda konaklamanın rahatsızlığı, yolculuk esnasında parasız kalmak ve eşkiya korkusu gibi çeşitli sıkıntılarla seyahat ederek yeni görev yerlerine varmışlardır. Tayin ya da resmî bir görev daveti sebebiyle değil, müderrisliğinde⁹ daha yüksek bir makama terfi etme ihtimali yüzünden Sivas'tan Diyarbakır'a seyahat eden Za'îfi; kış mevsiminin en şiddetli geçtiği günlerde hayatî tehlike atlattığı bir yolculuk yapmıştır. Bursa'dan Tokat'a mahkeme naipliği¹⁰ için davet edilen Bursalı Belîğ, önce Mudanya'ya, ardından İstanbul, Kavak ve Ünye'ye deniz yoluyla seyahat etmiş; Ünye'den de kara yoluyla Tokat'a varmıştır. Sultan III. Selîm tarafından maden emniyeti¹¹ ve teftişi için görevlendirilen Enderunlu Fazıl kış mevsiminin çetin geçtiği Doğu Anadolu ve Kafkas şehirlerine tam o dönemde seyahat etmek mecburiyetinde kalmıştır. Trabzonlu Hazinedar-zâde Âgah Osman, Van'a alay beyi¹² olarak tayin edilmiş; yeni görev yerine varmak için üç ay süren zorlu bir yolculuk yapmıştır. *Sergüzeşt-nâme-i Fakîr be- 'Azîmet-i Tokat*'ta anlatılana göre Bursalı Belîğ'in gemi yolculuğu, denizlerdeki fırtına yüzünden beklenen uzun sürmüştür. Şairin aktarmalara ve hava muhalefetine rağmen deniz yolculuğuna devam etmesi¹³; 1702

---

i Tokat'ta ise mesnevinin tamamını kapsamaktadır. Yukarıda bahsi geçen mesnevilerden *Mihnet-Keşân*'da Keçeci-zâde İzzet Molla'nın İstanbul'dan Keşân'a yaptığı yolculuk, yol üzerinde konakladığı hanlar ve gördüğü kasabalar anlatılmaktadır. *Mihnet-Keşân* transkripsiyonlu metinler halinde Latin harflerine aktarılan bir eser olmakla birlikte; Keçeci-zâde İzzet Molla'nın yolculuk sebebi sürgündür. Bu sebeple çalışmada incelenmemektedir.

⁸ Enderunlu Fâzıl ve Trabzonlu Hazinedar-zâde Âgah Osman'ın *Dîvân*larındaki beyitlerde şairlerin yolculuklarına dair verdikleri detaylar, söz konusu beyitlere bir tür sergüzeşt-nâme özelliği yüklemektedir. Şairler, ayrıntılı bir dille yolculuğa çıkış sebeplerini, yolculuk sürelerini ve yollarda karşılaştıkları sıkıntıları dile getirmektedir. Yukarıda bahsi geçen şairlerin divanlarında, çeşitli vesilelerle çıktıkları yolculuklara ve gezip gördükleri şehirlere ilişkin beyitler bulunmakta; ancak hiçbirinde Enderunlu Fâzıl ve Trabzonlu Hazinedar-zâde Âgah Osman'ın verdiği detaylar yer almamaktadır.

⁹ Müderrislik, şu şekilde tanımlanmaktadır: "Medrese ve camide talebeye ders okutan hoca yerinde kullanılır bir tâbirdir" (Pakalın, 1983b: 598).

¹⁰ Naiplik şu şekilde tanımlanmaktadır: "Şer'î mahkemelerin hâkimlerine verilen unvandır. Kadı yerinde kullanılırdı" (Pakalın, 1983b: 644).

¹¹ Maden emniyeti, şu şekilde açıklanmaktadır: "Bazı durumlarda Osmanlı merkezi idaresi bakırın yarısını alır ve harcamaların tamamını üstlenirdi. Kalan kısmını da genellikle satın alırdı. Bu çözümün gerekli sermayeye sahip mültezim bulunmadığı zamanlarda tercih edildiği ve Osmanlı hükümeti adına madenleri doğrudan doğruya idare etmek için maaşlı bir görevli (emin) atadığı varsayılabilir (Faroqhi, 2000: 218).

¹² Alay beyi şu şekilde tanımlanmaktadır: "Vaktiyle miralay rütbesinde olan, vilâyet merkezlerindeki jandarma kumandanlarına verilen addı" (Pakalın, 1983a: 45)

¹³ Böylesine zahmetli bir deniz yolculuğuna çıkmayı Bursalı Belîğ'in gezip görme arzusu/macera yaşama isteği gibi kişisel sebeplerine dayandırmak da yanlış olacaktır. Çünkü şair, kendisinin de ifade ettiği üzere Bursa'daki yaşamından memnundur ve Tokat'taki mahkeme naipliğini, görevinde yükselmek için kabul etmiştir.

20 Bursa şehrinde iken âzâde

yılında kara yollarının ve yollarda konaklanan han vb. yerlerin güvenli olmadığını akla getirmektedir (Gökalp, 2006a: 366). Ondan yaklaşık 176 yıl sonra 1878 yılında Trabzonlu Hazinedar-zâde Âgah Osman da Ankara'dan Van'a giderken eşkıyaların karşısına çıkmasından korktuğunu söylemektedir. Ancak 1534 yılında Sivas'tan Diyarbakır'a yol alan Za'îfi'nin beyitlerinde bahsettiği tehlikeler; vahşi hayvanlar, karda kayıp düşme, soğuktan donma, tipide yolunu kaybetme vb. doğa ve mevsim kaynaklıdır. Bu doğrultuda Osmanlı siyasî otoritesinin en güçlü olduğu yıllarda dağlardan, geçitlerden, ıssız yollardan seyahat eden bir kişinin dahi asayişinin sağlandığı anlaşılmaktadır¹⁴. Şairlerin yolculuklarından bahsettikleri beyitler memuriyetten kaynaklanan birer "yol hikâyesi" özelliği taşımaktadır. Çalışmada, Za'îfi, Bursalı Belîğ, Enderunlu Fâzıl ve Trabzonlu Hazinedar-zâde Âgah Osman'ın görevleri sebebiyle yaptıkları yolculuklarda yaşadıkları sıkıntılar "*Kış Koşulları*", "*Fırtına*", "*Konaklayacak Yer Bulamamak*", "*Yollarda Parasız Kalmak*" ve "*Eşkiya Korkusu*" başlıkları altında incelenmektedir.

1. Kış Koşulları

Za'îfi, Vardar Yenicesi'nde müderris olarak görev yaparken Diyarbakır Beylerbeyi Mehmet Paşa'dan Kanuni Sultan Süleyman'ın Doğu seferine çıktığını, seferden başarıyla dönmesi halinde şairi terfi ettireceğini yazan bir mektup alır. Mehmet Paşa şairden, Sivas'ta bıraktığı hizmetçilerini de alarak Diyarbakır'a gelmesini ister. Za'îfi, bunun üzerine Vardar Yenicesi'nden Sivas'a gelir, yol için tüm hazırlıkları tamamlayarak hizmetçilerle beraber yola çıkar. Akşam olup da bir köye vardığında köylüler ona, dağlarda tipi şeklinde kar yağışı olduğunu söylerler. Şairi, yolun mevsim koşulları yüzünden tehlikeli olduğu ve rehbersiz çıkmaması yönünde uyarırlar. Ancak Za'îfi onları dinlemez ve altı karış karın kapladığı yolda hizmetçilerle birlikte yürür.

- [297] Dediler dağlardır yollarunuz
Dipidir kar sag u sollarunuz
- [298] Size gitmekden oturmakdur evlâ
Ki yolunuz durur gitdükçe bâlâ
- [301] Sakın rehbersüz olma râha sâlik
Ki rehbersüz olanlar oldı hâlik
- [304] Yüridük berf üstinde piyâde
Kar idi altı karışdan ziyâde (Anhegger, 1950: 147)

---

25 Bir sefer düşdi dil-i nâşâde
Re'y-i encâma ararken bir yol

'Azm-i râh itmegi gördüm ma'kûl (Abdülkadiroğlu, 1997: 208)

¹⁴ Şairlerin görev sebebiyle seyahat ettiği yıllar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Anhegger, 1950: 146; Abdülkadiroğlu, 1997: 120; Uzun, 2020: 15)

Kafile, bir fersah kadar yol gittikten sonra bir köye varır. Bu köyden bir genç, onlara yollarda rehberlik edebileceğini söyler. Za'ifi, hizmetçiler ve rehber bir süre ilerledikten sonra atlardan biri yere düşer. Kimi başından kimi kuyruğundan tutarak hayvanı kaldırmaya çalışır. "Düşe kalka" ilerleyen ve oldukça yorgun olan ekip bir kervanın yanına varır. Şair ve hizmetçiler, kervandaki yolculardan atların daha kolay yürümesi için yerlere keçe sermeyi öğrenir.

- [318] Bir az gitdükde pes yıkıldı bir at
Degül ana ki olısdur bu kerrât
- [319] Kimi baş kimi dutup kuyruğundan
Anı kaldurdılar kim gam ile şen
- [322] Düşe kalka erişdük kârbâna
Kamu sürçe-düşe gitdük yâbâna
- [324] Eyitdiler bize hoş geldünüz siz
Anı siz dahı işlen ki işlerüz biz
- [326] Olar gibi döşedük pes nemedler
Birir birimüze kılduk medeler
- [327] Ki atlar geçmekiçün olsun âsân
Nemed döşedi kar üstine insân (Anhegger, 1950: 148)

Za'ifi ve hizmetçiler şiddetli kar yağışı altında, çıplak bir dağ tepesinde kalırlar. Şairin eli ayağı, soğuktan tutmaz olur. Kafilenin yorgunluktan sesi kesilir; canlarından ümidi kesip birbirleriyle helallesirler. O esnada şair, yüklerini bırakıp yola öyle devam etmelerini önerir. Ona göre canlarını kurtarmalarının tek yolu budur.

- [329] Yagar kar yel eser tûfân-i 'âlem
Açuk çıplak dagda ne etsün âdem
- [330] El ayak dutmaz oldu pes soukdan
Kamumuz kaldı dembeste furû-ten
- [337] Ümîdi kesdi cândan cümle yârân
Helâ(l)laşdük kamumuz anda olan (Anhegger, 1950: 148)
- [338] Dedüm cân mı 'azîz size yâhud mâl
Eyitdiler 'azîzdür cân beher-hâl
- [340] Belî cân isteyen terk eylesün mâl
Na'îm-i cennet uman atsun a'mâl (Anhegger, 1950: 149)

Za'ifi, eşyaları arasından bir kebab şişini alarak karın bütün izleri örttüğü yolda yönünü bulmaya çalışır. Şair yürüdükçe ayakları kara batmaktadır; bu sebeple dizleri üzerinde ilerler. Şair umudunu yitirmiştir; oturup ellerini göğe açarak dua etmeye başlar. Bu sırada Allah medet verir ve karşılıklarına dört kişi çıkar. Bu gelenler, daha önce geçtikleri köyün

erkekleridir. O günün erken saatlerinde köye gelen başka bir kişi, bu dağda yolda kalan bir topluluktan bahsetmiştir. Onlar da Za'îfî ve beraberindekilere yardıma gelmişlerdir.

- [342] Kebâb için var idi yükde bir şiş
Anunla kıldum ol gece 'aceb iş
- [344] Ayak kara batar etdükçe reftâr
Çıkarsam ol birin bu biri batar
- [345] Bulurdum ol demirle çığırı heb
Yürürdüm dizlerüm üstine yabyab
- [354] Katı bî-çâre olup otururken
Dönüp eflâka yüz el götürürken
- [355] Hemîn dört şahs oldu anda peydâ
Dedüm verdi meded Allah te'âlâ
- [357] Dediler geldi kûye bugün âdem
Dedi varun kûye yol gösterün hem
- [358] Ki kaldı bu gece dag üzre bir kavm
Ki çekdiler belâlar katı bu yevm (Anhegger, 1950: 149)

Rehber yardımıyla yolunu bulan kafil, geceyi Kurdkulağı Köyü'nde¹⁵ geçirir. Sabah olduğunda hava sıcaklığı yükselmiş; sanki "berd-i düşmen" zırhını bırakmıştır. Böylelikle Za'îfî ve hizmetçiler yola çıkar. Geride bıraktıkları eşyaların bir kısmını toplarlar. Turna Çayı'ndan geçerek Malatya'ya varırlar. Fırat Nehri'ni gemiyle katederek Gölcük'e¹⁶ gelirler. Burada atlarını besledikten sonra yeniden yola düşerler. Rehber, Gühüz Dağı'ndan¹⁷ geçerken buranın "şaha itaat etmez" bir dağ olduğunu söyler. Gecenin ilerleyen saatlerinde Za'îfî, önünde yürüyen bir kişinin "âh" dediğini duyar. Ardından bir "hay" sesi daha duyar. Dönüp baktığında "yüz insan boyu" yüksekliğindeki bir uçurumun kıyısında olduklarını, aşağıda Gührüz Çayı'nın aktığını, rehberin ve ekipten Ali Bey'in buraya düşüp çırpındığını görür. Çaydan "dört beş minare" yüksekliğindeki bu uçurumdan aşağıya inmenin imkanı yoktur.

- [370] Sabâh olup çün erdi rûz-ı rûşen
Bırakdı cevşenini berd-i düşmen
- [373] Bulı-bildüklerin getürdi merdân
Kar altında kalan hod buldı husrân (Anhegger, 1950: 149)
- [377] Geçüb Turna çayından yola gitdük

¹⁵ Günümüzde Sivas'ın Deliktaş Köyü'nde Kurtkulağı isimli bir mevki bulunmaktadı (Başel, 1935'ten akt. Anhegger, 1950: 148). Şairin Sivas'tan Diyarbakır'a doğru yol aldığı düşünülürse beyitlerde ismi geçen bölgenin burası olduğu ihtimal dahilindedir.

¹⁶ Gölcük, Malatya-Ergani-Maden yolu üzerindedir (Anhegger, 1950: 150).

¹⁷ Gühüz Dağı ve Gührüz Çayı'nın yeri tespit edilememiştir (Anhegger, 1950: 150).

- Bir az günden Malatıya'ya yetdük
[380] Gemile pes geçüp âb-ı Fırât'ı
San içdük anda bir âb-ı hayâtı
[394] Çü atlar kesdi yem olduk süvârân
Sülûk etdük yola pes cümle yârân
[395] Kulavuz dedi Gührüz dagıdur bu
İtâ'at şâha etmez dagıdur bu
[401] Şuna dek kim ırag idi sehergâh
Önümce dedi nâgeh bir kişi âh (Anhegger, 1950: 150)
[402] Birisi dahı ardınca dedi hay
Bakup gördüm dag eteğinde bir çay
[403] Çeküp atun 'inânın gördüm aga
Yüz âdem boyı uçurumdan aşaga
[406] Kulavuzun suda rûzı şeb olmuş
Bunun heb râst işleri çep olmuş
[408] Ana varmaga yok hiçbir çâre
Ki tûli var ola dört beş minâre (Anhegger, 1950: 151)

Çaya düşen yol arkadaşlarına yardım edemeyeceğini anlayan Za'ifi, atını dağdan yana döndürür. O an sanki Allah yeniden hayat vermiş gibi hisseder. Hizmetçiler de şairin arkasından gelir ve bir yere toplanıp beklemeye başlarlar. Havanın çok soğuk olduğu, yolun gözükmediği, rehberin bulunmadığı bir halde kalan Za'ifi, "kılavuzu olmayan kuş uçamaz" diye düşünür. "Dağlarda kimse yolsuz kalmasın" diye dua eden şairin o anlarda çok korkmuş olduğu beyitlerine yansımaktadır. Kafilenin tamamı çok üşümüş ve çok yorulmuştur; vahşi hayvanlar buldukları kovuklardan onların bu halini seyreder.

- [410] Hemîn dağdan yana döndürdüm atum
Ki san verdi yeniden Hak hayâtum
[412] Hemîn ardumca geldi cümle yârân
Varup bir yere cem' olduk kalan cân
[415] Gece târik ü rehber yok hevâ serd
Yolınca âb-i tîre ne eylesün merd
[416] Gam-ı mahbûsı kes zindânda açmaz
Kulavuzsuz hevâda bir kuş uçmaz
[417] Kimesne kalmasun dağlarda bi-râh
Olur nâdân kişi yollarda gümrâh
[418] Kamumuz bî-mecâl oldu soukdan
Bakar bu hâle vahşîler koukdan (Anhegger, 1950: 151)

Za'îfi, bir müddet düşündükten sonra çayı geçmekten başka çarelerinin olmadığını anlar. Gruba öncülük eden şair, mecburen atını suya sürer. Üçüncü denemesinde çaydan geçmenin yolunu bulur. Bu esnada uçurumdan düşen “serteser buz” kesmiş haldeki rehberi ve “söğüt yaprağı” gibi titreyen Ali Bey'i görür. Suya düşen eşyaları çıkarıp ata yükleyen şair; çaydan geçerken kılavuzluk yaparak kafilenin tamamını karşı kıyıya ulaştırır¹⁸.

- [423] Suyı geçmekden ayruk hiç çâre
Bulımadum nihân u âşkâre
- [434] Üçincide derûndan dedüm Allâh
Hemîn buldum o tîre âbda râh
- [437] Pes anda gördüm ol miskîn kulavuz
Kenâra çıkmış ammâ serteser buz
- [438] Kulavuz lerzede dembeste hayrân
'Alî beg hod çü berg-i bîd lerzân (Anhegger, 1950: 151)
- [442] Sudan yüki çıkarup ata urduk
Kamu esbâb yüklenince durduk
- [443] Yine âba girüp yârâna rehber
Olup sudan geçürdüm kavmi yekser (Anhegger, 1950: 152)

Enderunlu Fâzıl, Sultan III. Selîm'e sunduğu “*Kasîde Berkâb-ı Şâh-ı Cihân Sultân Selîm Hân*” başlıklı kasidesinde maden eminliği görevi sebebiyle gezip teftiş ettiği yerlerdeki zorlu kış şartlarını anlatmaktadır. Önce Erzurum'a giden ve orada dokuz ay kalan şair; ardından Gence'ye dek geniş bir coğrafyada vazifesini yerine getirmiştir. Şair, yolculuğuna dair detaylardan bahsetmemiştir; ancak sık sık yer değiştirdiği ve çoğunlukla yollarda olduğu beyitlerinden anlaşılmaktadır. Bu “berf-hâne” bölgelerine kış mevsiminde giden Enderunlu Fâzıl, beş ay boyunca yerlerde toprak tanesi bile göremeyecek kadar karla “tekâ-pû” olmuştur.

- 38 Kulun bundan mukaddem Erzurûma
'Azîmet eylemişdim 'âcizâne

¹⁸ Kafile birbiri ardına yaşanan sıkıntılardan sonra düşe kalka yürüyerek Gühüz Dağı'nı çıkar. Dağdan inmeye başladıklarında yerlerde kar olmamasına ve havanın ılınmasına sevinirler. Son olarak bir çiftçinin evinde konakladıktan sonra ertesi gün sağ salim Diyarbakır'a varırlar.

- [459] Düşe-kalka yürüdük dağı bindük
Çü alçak yere geldük hep sevündük
- [464] Dahı alçak yere indükçe insâf
Zemîn bî-berf oldı vu hevâ sâf
- [465] Olub pes hâne-i dihkâna mihmân
Şed'iddeden kamu kurtuldı yârân
- [469] İkinci günde şehr-i Amîd'e kim
Var ise cümle erdük sag u sâlim (Anhegger, 1950: 152)

- 39 Be-hükm ne felek kaldım tokuz ay
Seyâhatde esîr-i âb ü dâne
- 40 Ne Gürcistân ne Kürdistân kaldı
Diyâr-ı Gence dek oldum revâna
- 41 Bulundum anda eyyâm-ı şitâda
Meger ol memleketler berf-hâne
- 44 Beş ay ol berfle itdik tekâ-pû
Ki yerde görmedik bir hâk-dâne (Beyhan, 2021: 401, K. 50)

2. Fırtına

Bursalı Belîğ, 1702 yılında Bursa'da yaşarken Tokat'a mahkeme naipliğine çağrıldığı¹⁹ haberini alır. Şairin Bursa'dan Tokat'a yapacağı yolculuk bir buçuk ay sürecektir. Şairin ilk durağı Mudanya'dır. Buradan gemiyle İstanbul'a gidecektir. O gün şiddetli bir rüzgar olduğu için tüm yolcular daha gemiye girmeden ümitsizliğe kapılır. Deniz o gün bulgur etrafa saçılmış²⁰ gibi dalgalıdır. Şair ve gemideki diğer yolcular, denizin dalgalarının coşkusu nedeniyle o gece Bozburun'da kalır. Gece yarısı olunca gemi hareket eder. Ancak yolculuk çetin geçer, gemi denizde "hâr u has" gibi çırpınır. Cumartesi günü rüzgarın şiddetini artırmasıyla şairin İstanbul'a varma ümitleri azalır. Akşam olunca gemi hızla yol almaya başlar ve pazar sabahı İstanbul'a varır.

- 30 O gün olduğu için bâd-ı şedîd
Gemiye girmeden olduk nevmîd
- 32 Heybet-i kahrı ile Mevlâ'nun
Bulgur evserdi dili deryânun
- 38 Gerçi bahr eyler idi cûş-ı müdâm
Bozburun oldu o şeb bize makâm
- 41 Nısf-ı leyl idi hemân ol sâ'at
İtdik ol merhaleden hep hicret
- 42 Her biri bir tarafa oldı revân
Biz de keştî ile geşt itdik o ân
- 43 Yine bir lu'b ile o bir kayada
Hâr u has gibi olup deryâda
- 44 Esmesi sebt günü bâd-ı şedîd
Bizi İstanbul'dan itdi nevmîd

¹⁹ Şairin Tokat mahkemesi naipliği görevine davet edildiğini mektup yoluyla öğrenir. Eserin sonlarına doğru nahiyedeki görevinden azledildiğini de yine bu yolla öğrenir. Haluk Gökalp, şairin söz konusu beyitleri ışığında XVIII. yüzyılda devlet kademesindeki görevlendirmelerde resmî mektupların kullanıldığını tespit etmiştir (2006a: 366).

²⁰ "Bulgur evserdi" ifadesi, "tahılı, yabancı maddelerden temizlemek için bir kap içinde silkerek savurmak" anlamına gelen "evsemek" sözcüğünden türetilmiştir (Dilçin, 1983: 87).

- 45 Geldi erişdi yine vakt-i zalâm
Tîr-veş eyledik anda ahşâm
46 Subh-dem idi ehad gün kâmil
Olduk İstanbul'a varup dâhil (Abdülkadiroğlu, 1997: 209-210)

Bursalı Belîğ'in Tokat'a varması için önce Ünye'ye gitmesi gereklidir. Bunun için İstanbul'dan bir kayığa binerek Kavak'a gider. Burada gemiye binecek olan şaire, aksi yönden esen rüzgar engel olur. Daha yola çıkmadan şairin içini ümitsizlik kaplar. Bir müddet deniz feneri etrafında oyalanan şair, bu halini mumun etrafında dönen pervanelere benzetir. Deniz biraz durulunca, bir saat dahi beklemeye sabrı kalmayan şair gemiye biner. Gemi kuş misali hızla yol almaya başlar. Yol üzerinde saba rüzgarı esmeye başlayınca deniz yeniden dalgalanır. Gemi, yolun yüz milini gittikten sonra hava koşulları değişir. O gece tufan kopar ve on saat boyunca devam eder. Sabah olduğunda gemi geriye dönmüş, Boğaz'a girmiştir.

- 68 Ya'ni girdim gemiye bî-minnet
Eyledi bâd-ı muhâlif sür'at
69 'Azm-i râh itmeden olduk me'yûs
Oldu mesken bize kurb-ı fânûs
70 Hem-çü pervâne-i şem'-i âmâl
Fener etrâfında itdik rû-mâl
74 Oldu âyîne-i yem sâf-nümûn
... bir sâ'ate yok sabr u sükûn
75 Leb-i deryaya gelüp dest-efşân
Puşt-i keştîye binüp anda hemân
76 Açdı bî-havf seffine şeh-ber
Nola kuş gibi ana dirsem uçar
78 Reh-güzârına gelüp bâd-ı sabâ
Merhabâ eyledi mevc-i deryâ
83 Gerçi tay itmiş idi sad mîli
'Aksine gitdi havâ tebdîli
84 Ol gice başımıza on sâ'at
Oldu tufân-ı temevvüç mihnet
87 Bogaza girmege olduk kâ'il
Rîze-i nân taleb-çün sâ'il (Abdülkadiroğlu, 1997: 214-216)

Bursalı Belîğ, ertesi gün tekrar gemiye biner. Rüzgarın uygun olmasıyla deniz; zincirini kırmış bir aslan, yayından çıkmış bir ok gibi hızla yol alır. Böylelikle iki üç günde sahil görünür. Şair, kaptanla onu Ünye'ye

bırakması için anlaşır. Ancak denizin yeniden dalgalanması sebebiyle kaptan o gece Ünye'ye değil; zorluklarla da olsa Vona Limanı'na²¹ yanaşabilir.

- 92 Verdi bir bâd-ı müsâ'id Mevlâ
Rûzgâriyle geçildi deryâ
- 93 Sanki zencîrini kırmış bir şîr
Kavsdan belki boşanmış bir tîr
- 94 İki üç günde göründü sâhil
Her kişi matlaba oldu nâ'il
- 95 Bu fakîr ile meğer keştîbân
Ünye'ye çıkmâğa itdi peymân
- 97 Geldi erişdi yine gör ki kazâ
Mevc-hîz oldu ziyâde deryâ
- 98 Üniye'yi itdi gemi gice 'ubûr
Vona Limanı'na çıkdık bâ-zûr (Abdülkadiroğlu, 1997: 217-218)

Şair, birkaç yolcuyla birleşerek bir kayık tutar ve üç günde Ünye'ye varır. Böylelikle şairin bir buçuk ayın sonunda yolculuğu biter, şair bir perşembe günü sabahı Tokat'a varır.²²

- 101 Bindi bir zevraka bir kaç hem-râh
'Azm-i rah eyledi hâh u nâ-hâh
- 102 Tolaşıp sahili üç gün kâmil
Ünye'ye itdi seherden dâhil
- 104 Bir buçuk ayda bu veçhile tamâm
Buldu hengâm-ı sefer çün encâm
- 105 Bir dûşenbe gün idi rûz-ı necât
Rûnümâ oldu seher şehri Tokât (Abdülkadiroğlu, 1997: 218)

3. Konaklayacak Yer Bulamamak

Za'îfi, Diyarbakır Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın hizmetçileriyle birlikte Sivas'tan Diyarbakır'a yaptığı yolculuğu esnasında geceleri konaklayacak

²¹ Vona, Ordu ilinin Perşembe ilçesinin eski ismidir. Ayrıntılı bilgi için bk. (URL-2)

²² Tokat'a mesleğinde gelişim göstermek için Bursalı Belîğ, burada umduğunu bulamaz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu'nun tespitlerine göre (1997: 28-29) burada yaklaşık altı ay görev yapan şair; geçim sıkıntısı nedeniyle önce Tokat'ın ismini vermediği bir nahiyesine gider. Kısa bir süre sonra görevinden azledilerek Bursa'ya geri döner. Azledilene kadar görevine karşı saygı besleyen şair; mesnevisinin son beyitlerinde düştüğü bu durumdan şikayetçi olmaktadır.

144 Ne kazâ belki belâ-yı dâreyn

Rûz-ı mahşerde ödenmez ol deyn

147 Nev-bahârda geçen 'ömrüne Belîğ

Rûz u şeb etmemişin şimdi dirîğ (Abdülkadiroğlu, 1997: 224)

yer bulmak konusunda sıkıntılar yaşamıştır. Yollarda hanların pek sık bulunmaması, mevcut hanlarda yiyecek tedarîğinin olmaması yüzünden şair, ekibiyle birlikte geceleri fırtına altında yol almak zorunda kalmıştır. Ancak bu yolculara en zor anlarında geçtikleri köylerin halkı yardım etmiş; onların kimi geceleri güvenli ve konforlu bir şekilde atlatmasını sağlamışlardır.

Kafile Sivas'tan çıktıktan sonra bir köye varmış; bir süre dinlendikten sonra kendilerinden önce giden bir kervanın izlerini takip ederek yol almıştır. Ancak yol ilerledikçe kar fırtınası artmış; şair ve hizmetçiler sığınacak bir dağ kovuğu dahi bulamamıştır.

[331] Ne dag kouğı var kim ola mesken
Ne taş koltuğı vardır ki ola me'men

[332] Ne bir kuy var sığacak ola bize
Ne yer var berd-i düşmenden girîze (Anhegger, 1950: 148)

Za'ifi ve hizmetçiler hava koşullarının zorluğu altında yol almaya çalışırken daha önce geçtikleri köyden insanlar onlara yardıma gelir. Köyden gelen rehberlerin öncülüğünde Kurdkulağı Köyü'ne varırlar. Bu köyün sakinleri yolcuları civardaki evlere yerleştirir. Konakladığı evin sıcaklığı şairi ısıtır, yorgunluğunu alır.

[362] O şahsile varup pes kûye erdüm
Niçe ibrâm ile bir eve girdüm

[363] Çü erdüm anda ben tannûr-ı nâra
San oldı gark bu ten nûr-i nâra (Anhegger, 1950: 149)

Geçirdikleri zor gecenin ertesi günü kafile Malatya-Gölcük'e kadar ilerler. Za'ifi'nin burada karşılaştığı kişiler onu, yollarının istikametinde geçmesi zor bir "ulu" dağ olduğu hususunda uyarırlar. Dağın yakınlarında bir han vardır, orada bir gece kalmak gereklidir; ancak handa yiyecek yoktur. Onlara göre kafile, tufan ve kar gibi hava koşulları sebebiyle ya bir ay Gölcük'te kalmalı ya da yola çıkarken yanlarına azık almalıdır.

[381] Bir az günden varup Gölcüg'e erdük
Ne yazıldısa başumuza gördük

[382] Dediler yolunuzda ulu dag var
Olur bir günde geçmek anı düşvâr

[383] Dag ortasında vardır bir ulu hân
Gerek bir şeb olasız anda mihmân

[384] Velî zâd u zevâda anda yokdur
Bu günler anda tûfân kar çokdur

[385] Ya bunda oturun bizümle bir ay
Ya azuk çok getürün bu durur rây (Anhegger, 1950: 150)

4. Yollarda Parasız Kalmak

Enderunlu Fâzıl, III. Selîm'e yazdığı "*Kasîde Berkâb-ı Şâh-ı Cihân Sultân Selîm Hân*" başlıklı kasidesinin aşağıdaki beyitlerinde Erzurum ve yakın çevresindeki şehirlerde maden emniyeti görevindeyken yaşadığı maddî sıkıntıları anlatmaktadır. Mühimmatı teftiş etmek için Doğu ve Kafkas illerini gezen şair, yol masraflarını karşılayamaz olmuş; bu halini iki taş arasına sıkışan bir "şîşe-i billûr"a benzetmiştir. Parası olmadan söz konusu şehirlere gitmek zorunda kalan Enderunlu Fâzıl, sanki *feneri olmadan karanlık gecede yol almaktadır*.

- 1 Erzurum semtine fermân ile me'mûr oldum
Hizmet-i devlet-i hâkân ile mesrûr oldum
5 Hep mühimmâtını teftîşe kalâ'ın bir bir
O taraflarda hudûd üstüne nâ-tavr oldum
18 Gam-ı iflâs ile yol masrafına hayrânım
İki taş arasına şîşe-i billûr oldum
19 Mihr-i ihsân u kerem şu'le virirse yolu var
Bî-fener sâlik-i râh-ı şeb-i deycûr oldum (Beyhan, 2021:
417-418/ K. 54)

Trabzonlu Hazînedar-zâde Âgâh Osman, Ali Rıza Efendi'ye sunduğu, *Dîvân*'ında "*Van vilâyeti alay-begliğinde bulunduğum esnâda tazallüm-i hâl ü 'arz-ı mâ-fi'l bâl maksadıyla bi't-tanzîm ol-vakit jandarma dâ'iresi muhâbeciligine revnak-bahş-ı iclâl olan ecille-i rizâl-i devlet-i 'aliyyeden merhum Alî Rızâ Efendi Hazretlerine irsâl ü takdîm kılınan kasîdedür*" başlığıyla yer alan kasidesinin aşağıdaki beytinde Ankara'dan Van'a tayin olup görev yerine seyahat ederken kendisine yol parası verilmediğini, bütün masrafı şahsî bütçesinden karşıladığını belirtmektedir.

- 35 Ez-cümle harç-ı reh dahi ta'yîn-i ma'âş yok
Esnâ-yı rehde masraf ise cümle keseden (Uzun, 2020:
107/K.8)

5. Eşkiya Korkusu

Trabzonlu Hazînedar-zâde Âgâh Osman, dönemin devlet büyüklerinden Ali Rıza Efendi'ye sunduğu kasidesinin aşağıdaki beyitlerinde Ankara'dan, alay beyliğine tayin edilmesi sebebiyle Van'a yaptığı seyahati anlatmaktadır. Şair, kışın en soğuk günlerinde Allah'a sığınarak tek başına yola çıkmış; hava koşullarının zorluklarıyla ve eşkiya korkusuyla geçen yolculuğu tam üç ay sürmüştür. Tehlikeli dağları ve yolları, tevekkül çubuğuyla ve kefeniyle aşmış; yüz bin zorlukla, dert ve felaketle güç bela, başında bir külâh ve belinde bir urganla Van'a varmıştır²³.

²³ Ankara'dan Van'a yaptığı yolculuk esnasında karşılaştığı zorlukları Trabzonlu Hazînedar-zâde Âgâh Osman unutmamış; divanında yer alan aşağıdaki beyitte tekrarlamıştır. Şair

- 36 Nâcâr erba'în-i felâket rehinde
Düşdüm reh-i helâke bir Allah bir de ben
- 37 Aşdım 'acep menâzil ü kûh-sâr-ı mehleke
Çûb-ı tevekkül elde vü eĝnimde bir kefen
- 38 Üç meh tamâm kat'-ı tarîk-i sefer edüp
Çekdüm şitâ şedâ'idi çok havf-ı râh-zen
- 39 Yüz bin meşâk u derd ü felâketle güç belâ
Varıldı Vana serde külah belde bir resen (Uzun, 2020: 107; K.
8)

Sonuç

Çalışmada Za'îfî, Bursalı Belîğ, Enderunlu Fâzıl ve Trabzonlu Hazinedar-zâde Âgah Osman'ın görevleri sebebiyle yaptıkları yolculuklarda yaşadıkları sıkıntılar "*Kış Koşulları*", "*Fırtına*", "*Konaklayacak Yer Bulamamak*", "*Yollarda Parasız Kalmak*" ve "*Eşkiya Korkusu*" başlıkları altında incelenmiştir. Şairler onların yolculuğa çıkmasına vesile olan görevlerinden şikâyetçi olmamış; ancak yollarda karşılaştıkları sıkıntılar onları hayli güç durumda bırakmıştır. Bu sıkıntıların başlıcası olumsuz hava koşullarından kaynaklanmaktadır. Özellikle Za'îfî, kış mevsiminin en soğuk günlerinde yaptığı yolculuğunda Sivas, Malatya ve Diyarbakır halkının büyük yardımlarını görmüş; onların meteorolojik bilgisinden ve doğaya olan hakimiyetlerinden yararlanmış. Yollarda konaklayacak han bulamayan şairi evlerinde ağırlayan ve ona yollarda rehberlik yapan yöre insanı, Anadolu'nun kadim yardımseverliğine ve konukseverliğine adeta kanıt oluşturmaktadır. Enderunlu Fâzıl ve Trabzonlu Hazinedar-zâde Âgah Osman'ın kış koşullarında zor durumda kalmalarının en önemli sebebi yolculuk için gerekli ödemeleri alamamış olmalarıdır. Bu iki şairin sıkıntılarında devletin o dönemlerde içinde bulunduğu ekonomik durgunluğun da etkisi bulunmaktadır. Söz konusu görev yerlerine gitmek için yol parası vb. ödemeler alamayan şairlerin maaşlarının, yolculuk esnasındaki harcamaları karşılayacak düzeyde olmadığı da anlaşılmaktadır.

Müderriş bir şair olan Za'îfî, görevinde yükselme ihtimali uğruna hamisi Diyarbakır Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın isteklerini yerine getirmiştir. Patronaja dayalı bir edebî gelenek içerisinde yetişen Za'îfî'nin, bu isteği geri çevirmek ve Vardar Yenicesindeki meslekî yaşamına devam etmek gibi bir seçeneği yoktur. Bu sebeple; XVI. yüzyıl ortalarının ulaşım koşulları da düşünüldüğünde çok uzak mesafeleri, mesleğinde daha iyi bir konuma gelmek uğruna kat etmiştir. Yaşamını memleketinde sürdürmekten

---

Allah'tan, onun bu sıkıntıyı çekmesine sebep olan kişi her kimse onun da aynı duruma düşmesini dilemektedir.

Neler çekdim neler Enguriden tâ Vana varınca

Sebebsiz koysun Allâh kim sebep oldıysa bu rence (Uzun, 2020: 494, Müfred 8)

memnun olan Bursalı Belîğ, kendisine gelen görev davetini önünde uzanan zorlu yolculuğa rağmen kabul etmiştir. Gelen daveti reddedebilecek bir konumda olduğu anlaşılan şair; bu görevin meslekî gelişimi açısından önemli olduğunu düşünerek Tokat'a gitmiştir. Enderunlu Fâzıl ve Trabzonlu Hazinedar-zâde Âgah Osman, Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinde görevlerini sürdürmekten yakınmamakta; ancak bu vesilelerle yaptıkları yolculuklarda yalnız ve güvencesiz bırakılmaları sebebiyle sitem etmektedirler. Son olarak şairler, kendilerini ve ailelerini geçindirmek, edebî yaşamlarına devam ettirmek için buldukları memuriyetlere değer vermekte; bu sebeple "görev uğruna" maceralı ve zorlu yolculuklara çıkmaktan çekinmemektedirler. Onların bu yolculukları, o esnada kendilerini sıkıntılı durumlar içerisine düşürmüş olsa dahi; divanlarında ve mesnevilerinde yaşadıklarına yer vererek beyitlerinde anlatılacak yeni konuları oluşturmuşlardır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Abdülkadiroğlu, A. (1997). *Kültürümüzden esintiler*. İzmir: Dağıtım Akademi Kitabevi.
- Akgül, H. (2013). *Diyarbakırlı Mâlî dîvânı (inceleme-metin)*. Malatya: İnönü Üniversitesi SBE Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Akkaya, H. (1994). *Nevres-i Kadîm ve Türkçe divanı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Ak, M. (2009). Osmanlı coğrafya çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2 (4), 163-211.
- Aksoyak, İ. H. (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî dîvânı. (Elektronik Kitap)*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Anhegger, R. (1950). 16. asır şairlerinden Za'îfî. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1-2 (4), 133-166.
- Ayan, H. (1986). Celîlî'nin Hecr-nâme'si. *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 14, 155-172.
- Beyhan, E. (2021). *Enderunlu Fâzıl divanı (metin-inceleme)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Coşun, M. (2009). Seyahat-nâme-Türk edebiyatı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 37, 13-16, İstanbul: TDV Yayınları.
- Demirayak Özsoy, B. (1997). *Sergüzeşt-nâme-i Zihni (Bayburtlu Zihni)*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Duman, M. Â. (2005). *Fâzıl dîvânı (transkripsiyonlu metin-inceleme)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Erbay, N. (2014). *Bayburtlu Zihni dîvânı*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları.

- Erimer, K. (1974). Gün ışığına çıkan değerli bir eser. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1973-74, 265-281.
- Faroqhi, S. (2000). *Osmanlı'da kentler ve kentliler, kent mekânında ticaret zanâat ve gıda üretimi (1550-1650)*. (çev.: Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gökalp, H. (2006a). *Eski Türk edebiyatında manzum sergüzeşt-nâmeler*. Adana: Çukurova Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Gökalp, H. (2006b). Çobanlıktan valiliğe, valilikten asiliğe: Varvarî Ali Paşa ve Makâlât-ı Varvarî. *İlmî Araştırmalar*, 22, 111-134.
- Güfta, H. (1995). *Sâlim (Mirzâ-zâde) hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve divanının karşılaştırmalı metni*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- İnan, U. (1990). *Hâl-nâme-i Sevâdf*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İz, F. (1970). Macuncuzade Mustafa'nın Malta anıları Sergüzeşt-i Esir-i Malta. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1970*, 78 - 122.
- Karataş, A. (2013). *Sergüzeşt-nâme-i Hindî Mahmûd İnebahtı gazisi Hindî Mahmûd ve esaret hatıraları*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kaya, B. A. (2017). *Azmizâde Hâletî dîvânı. (Elektronik Kitap)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Korkut, H. (2003). Osmanlı sefaretnâmeleri hakkında yapılan araştırmalar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1 (2), 491-511.
- Kürkçüoğlu, M. A. (2004). *Mahmûd Nedîm Paşa dîvânı inceleme, transkripsiyonlu metin, sözlük*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Okuyucu, C. - Yazar, S. (2020). *Tuhfetü'l-İhvân, XVI. yüzyıldan bir kâtibin sergüzeşti*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Özyıldırım, A. E. (2009). Sergüzeşt-nâmeler üzerine hasbihal veya hasbihalin sergüzeşti. *Nazımdan Nesire Edebî Türler*, (ed.: Hatice Aynur vd.), 134-156, İstanbul: Turkuvaz Yayınları.
- Özyıldırım, A. E. (t.y.). *Keçeci-zâde İzzet Molla Mihnet-keşân*. (Elektronik kitap). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Pakalın, M. Z. (1983a). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. 1, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Pakalın, M. Z. (1983b). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. 2, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Polat, F. (2003). *Râmiz Mehmed Efendi dîvânı (edisyon-kritik-metin-inceleme)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tanrıbuyurdu, G. (2018). *Kalkandelenli Mu'idî dîvânı*. (Elektronik Kitap). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Tavukçu, O. K. (1993). *Halilî, Firkat-nâme*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Tavukçu, O. K. (2009). Sergüzeştname. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, 559-560, İstanbul: TDV Yayınları.
- Tuğluk, İ. H. (2010). *Ahmed Vesîm divânı (inceleme-metin)*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Uzun, S. (2020). *Trabzonlu Hazînedar-zâde Âgâh Osman Paşa divanı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yazar, İ. (2012). *Kânî dîvânı. (Elektronik Kitap)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yekbaş, H. (2020). *Sehî Bey dîvânı. (Elektronik Kitap)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

URL-1 www.osmanliedebiyati.com (Erişim: 28.09.2022)

URL-2 <http://www.persembe.bel.tr/2021/01/08/tarihce/> (Erişim: 04.10.2022)

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.